

«Mamma... Li Turçı...»

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar
написано kitapcy | 23 января, 2025
"Mamma... Li Turçı..." "MAMMA... LI TURCHI..."

Italiýada ýasaýan bir tanşym birnäçe ýyldan soñ dogduk depesine dolandy.

Koronawirus ýokanjy Italiýany aldym-berdime salansoñ, howatyrlanyp Türkiýä dolanypdyr. Men oña "Korona Türkiýänem agdar-düňder etdi" diýdim. Tanşym:

– Italiýa has erbet" diýdi. – Ölsemem öz ýurдумда öleýin!

Orhan Kerim Janer gürrüňleşip durkak uzak wagtlap Demirgazyk Italiýadaky bir türk obasynda ýaşandygyny aýtdy.

– Türk obasy diýyäňmi? Italiýada-da türk obasy barmy?

Ol:

– Bileňokmy näme? – diýdi we uzyn-uzyn gürrüň berdi.

Men size bugün şol tanşymdan eşdenlerimi aýdyp bermekçi:

Italiýada "Mamma Li Turchi...." (Ejeee... Türkler gelýär!) sözi

diýseň meşhurdyr.

Mundan 500 ýyl öñ türk deñiz garakçylarynyň iň köp barýan ýeri Sisiliý adasy we Italiýanyň kenarýaka zolaklarydy.

Türk garakçylary kenarýaka obalaryna we şäherçelerine ýygyýydan çözýandygy üçin halk köpçüligi gorkunjyna "Mamma... Li Turchi..." (Ejeee... Türkler...) diýip bagyryşyp gaçýan ekenler.

Bu söz eýýäm ýüzlerce ýyl bări Italiýada ulanylyp gelinýär.

Ata-babalarymuz Italiýada gorky bilen birlikde bir "nesil" hem miras galdyrypdyr...

Şol nesil hazır "Türk" familiýasyny göterýär, ýöne özlerini italýan saýýarlar. Bularyň köpüsiniň ady Turk, Turko, Turçi, Turçini, Turçiarelli we ş.m.

Italiýada diñe telefon sprawoçniklerine seretseňizem müňlerce Türk adyna gabat gelersiňiz.

Italiýa demirgazykdan giren türk basmaçylarynyň (akynjylarynyň) we günortadan giren türk garakçylarynyň miras galdyran nesli şindi özlerini italýan sanýar, ýöne sonda-da Türk atlaryny üýtgedenoklar.

Aradan yüzlerce ýyl geçdi.

Biziň günlerimizde Rimden 600 km demirgazykda, Şweýsariýanyň we Awstriýanyň ýerleşýän daglyk sebtiniň başlangyjynda, Italiýanyň çäklerinde Moena şäherçesi ýerleşýär.

Ilkibaşa bir oba bolan we soñ-soñlar ýeri giňän bu şäherçäniň "Strada de Turchia" (Türkiye köçesi) köçesiniň ugrunda "Al Turco" ady berilen osmanly esgeriniň heýkeli bar.

Şäherçäniň gurply adamlaryndan Angelo Turko oturýan býurosyna italýan baýdagynyň deregine türk baýdagyny asýar.

"Moena şäherçesiniň türklere näme dahly bar?" diýýärsiňizmi?

Geliň, onda, taryhyň ýumagyny 337 ýyl yza saralyň...

1683-nji ýıldaky Ikinji Wena yza tesmesinden soñ daga çekilen ýanyçarlaryň arasynda bir osmanly esgeri ýoldaşlaryndan aýra düşüp, daglaryň arasynda birnäçe günläp ýoluny gözleyär we ahyrynda deñiz derejesinden 1200 metr belentlikdäki Moena

obasyna sygynýar.

Sowukdan üşäp, iñ soňky deminde ýatan esgeri awstriýaly bir daýhan halas edýär.

Sagalşan türk (käbir çeşmelere görä Balaban, käbirlerine görä Hasan) gelejekde awstriýaly daýhanyň gyzy bilen halaşýar we bir çagasy bolýar. Iki ýaş juwan goş birikdirýär.

Oba ýerleşip, italýan we nemes dillerini öwrenen türk esgeri wagtyň geçmegi bilen obanyň kethudasy bolýar.

Balaban akylly we bilegi güýcli ýaş ýigit bolupdyr. Ol oba türk eserlerini, heýkellerini ýerleşdirip, daş-töwereginiň ünsünü çekipdir.

Italýan-awstriýa gatyşykly daýhanlar türk usulynda ýaşamaga başlaýarlar we muňa werziş edýärler.

Her ýyl karnawal geçirilende türk däplerinde we eşiklerinde meýdana çykýan adamlar bilen golaýdaky obalaram gyzyklanyp başlaýarlar.

Obanyň iñ ýaşulysyna “İl Turko” ünwany berilyär. Toý-dabaralar häzirem türk eşiklerinde edilýär.

Ilaty ortaça 5.000 töweregini bolan türk obasynyň (soň şäherçe bolan) ilaty gyşda (sportuň gyşky görnüşleri sebäpli 50-55 müňe çenli artýar.

Moenalylar Stambulu-da, Türkiýani-de bilenoklar.

Bularyň türk baýdagyny götermeleri, türk eşiklerinde gezmeleri her ýerde haýran galma duýgusyny döredýär.

Asly osmanly ýanyçary bolan lideriň osmanly urp-adatlaryny bu şäherçä ornaşdyrandygy görnüp dur.

Ýanyçar Balabanyň (ýa-da Hasanyň) şol döwürde türk ulusynyň dünýäde iñ ösen derejesini bilmek bilen “Mamma... Li Turchi...” diýmeýän we siwilizasiýalaşan durmuşy bilen haýran galdyran bir jemagat döredendigi belli.

Az wagt öñ ýitiren belli taryhcymyz bar. Ýakyndan tanaýan we geçen ýyllarda «Yeni Sabah» gazetinde meniň bilen üç ýyl bile

işleşen taryhçy Orhan Kologly şeýle diýýärdi:

– Italiýanyň paýtagty Rimiň «Via Aurelia» atly esasy köçesiniň ugrunda ullakan mebel dükany bar. Bu dükanyň eýesiniň ady Turko. İşewüriň aýaly Sinyorina Sofiya familiýalarynyň nämütin Turkodygyny şeýle gürrüň berdi:

» – Menem, ärimem Lo Turkolardan. Aslyna seredende 30-35 müň ilatly Gela şäherçesiniň dörtden biri şu maşgaladan gelip çykan.

Gela şäherçesi Sisiliýa adasynda ýerleşýär we biziň aňrymyz türk garakçylaryna baryp direýär.

Gela şäherçesinde häzirem türk garakçylarynyň döwründen galan ýerasty geçelge we bir gala bar.»

Rimiň telefon spravočnigine seredenimde familiýasy Turko, del Turku, Lo Turlo, Turcetti we ş.m. atlar bolan yüzlerce at gördüm.

Italiýada müňlerce türk kökenli italýan bar.

Italiýanyň Sosialist hereketiniň liderlerinden Luigi Turçi-de familiýasyndan görünüşi aýaly ýa türk garakçylarynyň ýa-da türk basmaçylarynyň neslinden gelýär.

Terrorçylar tarapyndan gaçyrylyp öldürilen Italiýanyň öñki premýer-ministri Aldo Moronyňam aslynyň turkdüğü aýdylýar.

Görüşüniz aýaly, ata-babalarymyz Italiýada diňe atlaryny däl, yzlarynda döllerini-de goýup gaýdypdyrlar.”

■ Aldanan aýalyň ar alşy!

Adamsy täze ýogalan jöhit aýal gazetlere bildiriş berenmiş:

“10 müň lira lýuks awtoulag. Kim birinji gelse, şolam alar.”

Daň atyp-atmanka iki sany ýaş ýigit gelip gapyny kakanmyş we nagt 10 müň lirany berip, 500 müň liralyk awtoulagy alyp gidenmişler.

Aýaldan awtoulagy nämütin arzan satandygyny soranlarynda, ol şeýle diýenmiş:

– Ärim wesýet edipdi. Maňa äht etdirdi. Menem onuň isleýşi aýaly äht etdim, söz berdim. Ol ýogalansoň awtoulagyny satyp, puluny-da oýnaşyna bermeliğim. Menem özümče oýun oýnadym-da, ärimden üstüme oýnaş bilen gezmäniň aryny aldym. Şeýdip içim

sowatdym!

Iki gün geçensoň, awtulagy satyn alan ýaňky ýaş ýigitler jaň edenmiş:

- Biz kim, bilýäňmi?
- Kim?
- Ölen äriň oýnaşynyň doganlary!

■ **GÜNÜŇ SÖZİ**

Saraý maňa... Atylan çay saňa... Uçar maňa... "Askıda çörek" saňa!

Rahmi TURAN.

«SÖZCÜ» gazeti, 13.11.2020 ý. Taryhy makalalar